

wider B. Wesselényi . . .anhängigen Prozesse geltend zu machen. . ." Ez így olvasható az Országos Levéltárban őrzött példányban is — ezért csak azt tételezhetjük fel, hogy az „Aguavantia” szó a leiratot másoló írónak tollbotlása volt az értelemszerűen idekivánczó „Argumenta” (= bizonyítékok) helyett. Az 50. sz. irat külföldi gyűjteményében levő eredetijét nem láttuk, ám a szövegösszefüggés alapján nyilvánvaló, hogy a 450. lap I. sorában nem „dense”, hanem „désire” a helyes olvasat („Je désire. . .des nouvelles de votre propre santé. . .”). A filológiai akribia

követelményének kívántunk eleget tenni, amikor szóvá tettük ezeket a kisebb —ilyen mennyiségű forrásszöveg közzététele során óhatatlanul adódó — fogyatékoságokat. Befejezéséppen azonban le kell szögeznünk, hogy az efféle szeplők semmiképpen sem csökkentik a korszakra vonatkozó ismereteinket számottevően gyarapító és így az irodalomtörténész számára is hasznos segítséget nyújtó könyv jelentőségét.

Oltványi Ambrus

BABITS MIHÁLY: KÖNYVRŐL KÖNYVRE

Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Belia György Bp. 1973. Magyar Helikon. 311 l.

Babits Mihálynak a *Nyugatban*, 1923—1924-ben, majd 1933 és 1939 között a fenti címen megjelent kritikái írásai és vallomásai kerülnek e gyűjteménnyel, önálló kötetként első ízben az olvasó kezébe. Az első kilencven oldal egy rendkívül érdekes, félbenmaradt kezdeményezés, az azt követő kétszáz lap pedig — a költő betegsége miatti megszakítások ellenére is — hat esztendő irodalomtörténeti kordokumentuma, és a nagy lírikus kései korszakának (természetesen nem primer) fejlődésrajza, egy irodalmi és társadalmi kérdések okán jelentkező művészi és így személyes naplón keresztül.

Szaggatott napló a Babitsé. Az újrakezdés lendülete (1933) után, a következő esztendőre megriktulnak az írások, hogy 1935-től egy ideig ismét elhallgassanak. 1938 januárjában és júniusában ad közre újból följegyzéseket, majd a következő év augusztusában és szeptemberében jelentkezik megint és utólszor rovatával. Így lesz e szaggatott napló kordokumentummá; megkerülhetlenné nemcsak a korszakot vizsgáló irodalomtörténész számára, de a historikusnak is, aki tisztában akarja látni a Gömböstől Imrédyig, még szemléletesebben a Hitler hatalomrajutásától a második világháború kitöréséig vezető hat esztendő magyar és tágabban vett európai szellemi életét. (A tíz éves szünet jogosultá tehetné a két periódus külön vizsgálatát. De mert a költő egyénisége egységes olvasmányélményt biztosít, ettől — az időrendre történő hivatkozásokat el nem mulasztva — tekintünk.)

Az egy személy írta kritikák programját fonákjára fordított közmondás vezeti be: „egy szem többet lát, (. .) legalább abból, ami egy a sokban, mint a magyar irodalomnak kellene lennie” (7.). S ez az óhaj már meg is jelöli Babits e rovatának legfőbb karakterét: harcát a magyar irodalom egységéért. E küzdelem persze sokáig. Kifejeződik akár egy

Berlinben megjelentetett magyar versantológia válogatását bírálván, akár a fiatal Szabó Lőrincet méltatva, amikor az új költőnemzedék számos, Szabó attitűdjétől messze elűtő tagjának „képrombolásait” panasolja fől (1923. március). — A nemzedéki kérdés problematikája — éppen az egységért folytatott harc jegyében — végigkíséri pályáját. Alig egy esztendővel később, Sárközy György levelére válaszolva, keserűen írja: „Az irodalomban bevett szokás az apagyilkosság, (. .)” (58.) — hogy több mint tíz év múlva, 1935 szeptemberében, Halász Gáborral vitázva, elméleti alapvetését is megadja a valódi és hamis nemzedéki ellentéteknek, s a Halászkét az utóbbiba sorolja. Ennek az óhajtott egységnek egyik feltétele az irodalom művelőinek lehető legtökéletesebb és az alapvető kérdésekben egynevezőjű irodalomelméleti módszere. Így ív szaktanulmányunk beillő nagyrecenziót 1923-ban, Horváth János *Magyar ritmus, jövevény versidom* c. könyvéről és a Dézsi Lajos sajtó alá rendezte Balassa-kiadásról 1924-ben. Ez utóbbiban — mint később is sok helyütt — erősen foglalkoztatja a könyv útja az olvasóhoz; olvassák-e, avagy csak megvásárolják, és egyáltalán, kik, mit olvasnak, ha ugyan egyáltalán könyvet vesznek a kezükbe? Egyik-másik ilyen kérdésekkel vívódó írása mai vitaciként is közzétehető volna, persze egybeként is.

Ha Babits e rovatbeli cikkeinek legjellemzőbb vonását a magyar irodalom egységének kérdésében láttuk, úgy fől kell figyelünk ez egység legnagyobb akadályára, a ha csak viszonylagosan is, de objektív kritikai értékelés hiányára. Alig van 1933-tól olyan írás a *Könyvről könyvre* cikkei között, amely részben vagy egészében nem e kérdéssel foglalkoznék. A kritikuski e thozs egyik legdrámaibb hangú megkérdőjelezése, már 1933-ban, kétségtelenül Németh László *Tanújáról* szóló bírálata. „Tanúnak mondja ma-

gát; hideg és többnyire terhelő tanú ő; nem is tanú, hanem bíró. Aki ítélkezik, nem szívesen vegyül a vádlottak közé.” (102.) Am e bírói emelvénynek Babits szerint nincs erkölcsi alapja. „(.) Mű helyett az embert bírálja, (.) A magas bírálát mellé valami cselédszoba- és hátsólépcsőszagú kritika férközik. Az esszéből szinte pamflet lesz, s a tanítvány arca mögött föltűnik olykor mesterének, a szerencsétlen Szabó Dezsőnek savanyú profilja.” (104.) Mindez azonban — Babits becsületére legyen mondva — csak a kritikusk Németh Lászlónak szól. Az író, akinek tehetségét *mindvégig* elismerte, változatlan figyelemmel kíséri.

Természetes, hogy a másoktól megkövetelt objektív mértéket saját kritikai gyakorlatában is igyekezett megvalósítani. Ennek jegyében tűzi tollhegyre egy paraszti születésű költő, meg egy máshonnan érkezett „fenegyerek”, Sértő Kálmán és a kezdő Radnóti néhány, valóban nem valami sikerült verselményét. „Sértő Kálmánt olvasva nem vagyunk mindig messze a »szotyogó szotty« és »rotyogó rotyt« poézisétől. Sőt, épp az a másik fiatal költő is (Radnóti Miklós), akinek új könyve paplanomon hever, s akinek modern szabadvers-uniformisa alatt halkabb líra gyenge szíve dobog: ilyen virágénekeket dalol: »Minden alszik itt, két virág is szotyogva / egymásra hajlik. . / s rotyogva nő. .« Ahol a virágok is szotyognak és rotyognak, ott nem csoda, ha a napfény »hasra fekszik utakon, és nagyokat mélézva vakarja farát.« (.) A költő [ti. Radnóti] »örvény és guta«, s osztályharcos hitvallásához híven azt ígéri magának, hogy: »nyelvez tíz leszek majd én, urak fejebűb-ján.«” (107.) Ugyanitt Sértő is meg kapja a magáét, de az ő paraszti eredete miatt egy levélíró a gúnyolódó Babitsot kérdőre vonja. Szerinte, ha a kritikus tudta volna Sértő származását, bizonylan egész más szemmel nézné költészetét. Mert — és ez nem egy harmincas években készült *Könyvről könyvre*-cikkből kiderül — igen sok *művön kívüli* „enyhítő körülmény” lehet egy költő vagy író számára. Kedvezőbbben kell megítélni, ha paraszt, ha főherceg, ha katolikus, ha zsidó, ha felvidéki, ha erdélyi, ha pap, ha tömegek rajonganak érte stb. „Lassanként ott tartunk, hogy irodalmunkat mindenféle szempontból szabad kritizálni, csak éppen irodalmi szempontból nem: mert ez azonnali politikai kavargást vált ki.” (140.)

A parasztság és az irodalom kérdéséről írja: „Arany János is paraszti származás, Burns is az volt hajdan. Egyik sem igényelt külön mértéket”. (115.) Alább pedig: „A parasztgőg és a proletárgőg éppoly arisztokratikus osztályérzés, mint a grőfgőg. Ezeket a szempontokat valóban korbáccsal kellene kivérni a kritikából. (.) Óriás csak akkor

lehetsz, ha kinövőd ruháidat. Ahogy Tolsztoj kinötte a grőfságot; s Petőfi és Arany a parasztságot.” (116–117.) (Hangsúlyozzuk, ami az idézet szövegkörnyezetéből úgyis egyértelmű; ti. azt, hogy a költő itt nem a származás megtagadására buzdít, hanem annak *vállalására*, csak éppen a művészi minőség mértékére tarja azt alkalmatlannak.) — Ennél teljesebb kritikai szabadság nem létezik. Szűkebbnek pedig nincs értelme. „Hacsak” nem áll be magyar költőnek, írogató püspökök, államtitkárok, no meg közéleti nagyságok nejei mellé két valóságos Habsburg főherceg is. Mert beállt. A szándék — vallja Babits — önmagában akár még rokonszenves is lehetne. Am a tett. . . „Láttam egy hulló csillagot, / Tündöklött, mint a napsugár» kezdi az egyik, amiről okvetlen a Shakespeare Zubolya jut eszünkbe: »köszönöm, dicső hold, napsugaraidat. . .« A másik pedig ekképpen énekel: »Imádlak, szépséges magyar föld, én hazám! / Minden virág-szálad szent, becses nekem ám!»” (159–160.) Az Akadémia pedig, amelynek lapjában ezek megjelentek, melyet Gyulai szerkesztett, és Arany János verseit hozta egykoron — tehát ez a tudós társaság kapja meg méltán a kritika fokosát: a *Budapesti Szemle* lapjai „a fenséges szerző nevével hangosan kiáltanak. Azt kiáltják: Irodalmunk szolga lett és gyáva. Íme, egy nagy múltú irodalmi fórum ingyen hajlandó adományozni a főhercegi címhez a költő rangját is. Pedig az külön rang — s arra is születni kell.” (160.) — Napjainkban, amikor hazai és nemzetközi fórumokon méltán esik oly sok szó a kritika problémáiról, talán nem fölösleges megjegyeznünk: ez a szint az, amelytől kezdve az annyit emlegetett kritikusi bátorságról egyáltalán beszélni is érdeemes. De ugyancsak kemény kritikát érdemel ki Babitstól a nagymúltú testület, mivel poeta laureatussá tették meg, vagyis akadémiai nagyjutalommal tüntették ki Herczeg Ferencet, mert — „bölcs” indoklás — népszerű.

Amit Babits az Akadémiáról mond, az *feltétlenül igaz, bátor, becsületos*. Van azonban az egész kérdésnek egy lényeges és eddig részletesen föl nem tárt irodalomtörténeti vetülete. Ez pedig a *Nyugat* és az Akadémia viszonya, vagy legalábbis a majdani kutatás első fázisaként: Horváth János és a *Nyugat*. A jelzések már önmagukban is figyelemre méltóak. A *Nyugat magyartalanságai* c. Horváth-tanulmány csak a kezdet. A nagy professor ambivalens Ady-képe is sokat sejtető. Nem különben az, hogy Sárközy György és Szerb Antal (!) a húszas évek végén Babitsot óvta a *Nyugattól*, mert a lapot túl „zsidós”-nak tartották. A kérdést igen szemléletesen világítja meg Ignóus Pál, *Uzsonna Babitséknál* c. emlékezésében (Irodalomtörténet 1973. 2.), utalva csupán arra a Horváth János-i esztétikára, amellyel az

Ady, Babits és Szomory mellett kitartó Szerb Antal, ekkori, és Horváthtól aligha függetleníthető *Nyugat* ellenességével együtt, *e költőket illetően* mégiscsak szemben állt. Tovább színezi a kérdést az, hogy Horváth János — fennmaradt tanulmánya a bizonyosság rá — már az 1910-es évek elején tisztában volt Babits költői nagyságával. Így még többet mond az a tény, hogy ő volt az, aki elkészítette Herczeg Ferenc Nobel-díjra történet fölterjesztésének indokolását. Mikó Krisztina szövegközlése alapján (Irodalomtörténet 1974. 3.), pedig tudjuk, hogy Horváth Henrik, előkerült kéziratának tanúsága szerint, Babits Nobel-díjra való fölterjesztésének esélyeit latolgatva többek között kénytelen volt számításba venni, hogy bár Herczeget egyszer már visszautasította a díjkiosztó fórum, ahhoz, hogy Babits fölterjesztése ne ütközhesék akadályba, éppen az Akadémia esetleges ellenkezését kell, nem egy taktikai szempont megfontolásával, kivédeni. Még így is tartott tőle, hogy az irodalmi konzervativizmus újra Herczeget vagy éppen Zilahyt javasolná a díjra. (Babitsot végül nem terjesztették föl.)

A szerényebb tehetség vagy a dilettantizmus „menlevelei” közül még egyet emel-nénk ki. A magyar kisebbségek irodalmának kérdését. E tárgyú írásai a legszebb tanújelei annak a harcnak, amelyet a költő a magyarság szellemi, irodalmi egységéért folytatott. Nem fogadja el a kisebbségi írók számára az enyhébb kritikát mértékét. Erről ír Szlovensz-kó magyar irodalmát mérlegelve, legszebben és maig érvényes tanulással pedig *Erdélyi csillagok* c. 1935-ös vallomásában. „Elszomorít az, hogy magyar írók védekező csoportban tarthatnak össze a magyar kritika ellen, s kivált még, hogy erdélyi írók a magyarországi kritikában külföldről jött támadást láthatnak. »Külföld« politikai fogalom; a kultúrának semmi köze az országhatárhoz. (...) magyar irodalom csak egy van, egyetlen föld, melynek talaja a magyar nyelv.” (259–260.) — Szerb Antal vallott így, egy esztendővel korábban, az *Erdélyi Szépművés Céh*nél megjelent *Magyar irodalomtörténet*ében.

Ez a magyarságféltés, aggodás a szellem, a kultúra sorsáért, egy félelmetes kor elő-érzete. Balsejtelméit a legprofétikusabban 1934. júliusi rovatában fogalmazta meg. Írását egészében a hat éve holt pályatárs, Tóth Árpád emlékének szenteli. Nem olvashatjuk megindultság nélkül a költőről, és általa az igaz poézisről szóló vallomását. „Irigylésre méltó s kicsit szimbolikus is ez a pályavég. Talán minden művészetenek így kellene búcsúzni, mint ahogy a nap leáldozva ölti föl a színek teljes pompáját, s a virág »hervadva hinti legszebb illatát«. S talán az egész modern költészet ilyen nagyszerű búcsúzás: ki

gondolhatja erre líra nélkül? Nem lehetne-e Tóth Árpád sorsa példa és jelkép is? Ma könnyen az lehet az érzésünk, hogy egész kultúránk a halál előtt áll, minden pillanatban várhatjuk a katasztrófát, s az a káprázatos túzújíték, a modern költészetnek csodálatos kirobbanása, melynek e század elején még tanúi voltunk, valami ilyen utolsó varázslat, egy leáldozó nap színpompája. Nem hős-e a költő, aki az égő házban is a szépség ereklyéjét védi a lángok elől, vagy a süllyedő hajón utolsó lehetőleg énekel?” (209.) Így tér vissza a *Mindvégig* Arany János. Babits Berzsenyit, Csokonait és az *Őszikék* költőjét állítja oda a Fiatal Halál eljegyezte Tóth Árpád mellé. És Aranynak ez az öröke tanítja majd meg *Imájára* az átkozódó Jónást, az itt leírt *hősi lét* pontos bételemzésére pedig azt a fiatal költőt, akinek két esztendő múltán Babits Mihály folyóirata emlékmájával jelenik meg új verseskötete; a *Járkálj csak, halálraitélt!* Radnóti Miklóst.

Ha olykor menekülne is, mint haldan „Tasmániába”, most a múlt emlékeihez, az egykor volt költői játékokhoz, amelyeket Karinthyval és Kosztolányival űztek, mikor „a nagy ausztrál költő”, a sohasemvolt Cecil M. Jeopardy műveit akarták interpretálni a hazai sznobok részére stb., a magyar és az európai valóság mégis újra meg újra csatasorba állítja. Így áll ki még egyszer 1939. augusztusi és szeptemberi rovatában, de ekkorra már teljes vértetben, „PAJZSZAL ÉS DÁRDÁVAL”, legdrámaibb hangú, ércesen bongó, nagy vitairatával, egy könyv okán ugyan, de egy egész kor ellenében. „Hitviták korát éljük, mint valaha Magyar és Pázmány idején; egymás hiteiben keres-sük az »országban való sok romlások okait«. Amit egyikünk imád, a másik elégeti; különös eretnekségek támadnak s legdrágább szentképeinket jelölik máglyára. Jelleg-zetes terméke ennek a lelkiállapotnak Németh László új könyve: *Kisebbségben*. Pajzszal és dárdával kell kiszállni ellene; ahogy a régi prédikátorok szálltak ki írásaikkal egymás ellen.” (288.) Babits szípköz és nagyon igaz érveit a „mélymagyar” és „hig-magyar” fölcsúszás fikciója ellen, nem szükséges részleteznünk. A pört a történelem dön-tötte el Babits javára. Becsülettel meg kell mondani azt is, hogy ami helyrehozható volt a helyrehozhatatlanból, nem a két író, hanem a két ember viszonyában, azt Németh László a *Babits-emlékkönyvben* megtette. Egy, a költő vitairatából eredő következtetését azonban külön hangsúlyoznánk, mert az, esetenként még újratenyésző (netán tovább-élő?) balhitek ellen óv. „A magyar kultúra Szent István-i képződmény. Első királyunk szelleme indította útnak, s azóta ebben a szel-lemben haladt kilencszáz éven át, meg-meg-akasztva, de vonalából igazában sehol ki nem

térve. Természetesen sokféle mélyforrás táplálta, sokféle íz gazdagította zamatait, balkáni és félszláv ízek is. De ez mégsem balkáni vagy félszláv, hanem nyugat-európai jellegű kultúra." (306.) Babits életművének ismerői előtt aligha szorul bizonygatásra, hogy itt egy szellemi örökségről és irodalmi kontinuitásról van szó, amelynek nincs köze a Horthy-korban oly sovén módon jelentkező Szent István-i állameszméhez, szent korona tanhoz stb. Legyen itt elegendő csupán *Szent király városa* c., az ellenforradalmi kort vádoló, nagy magyarságversére utalunk. Így, *szellemi értelemben* fölfogva azonban annál inkább ajánlhatjuk Babits gondolatát mindazok figyelmébe, akik, bár maguk is elhatárolódnak kívánnak történelmünk mitizálásától, paradox módon mégiscsak romantizálni látszanak nemzeti történelmünk, eszmetörténetünk nem egy fejezetét, s a mi kelet-európai „elrendeltségünket” emlegetik. De Babits ugyanakkor int mindenféle kozmopolitizmustól is, hangsúlyozván a Nyugat-Európa emlőin nevelkedett nemzeti kultúra önálló karakterét, magyar zamatát.

Nyúlhatunk bármelyik írásához. Valamiképpen mindig a magyarsághoz jutunk. Ha Szekfűt védi, a világháborút követő új Mohács utáni haza sorsát panaszolja fel. Brisagóban időzve így vall: „Három magyar verseskönyvet hoztam magammal ide. A terasz alatt, hol ezeket írom, a Lago Maggiore zúg és ragyog. Körülöttem pálmák és majomfák pompáznak, (...) Milyen különös szenczió ebben a környezetben magyar verseket olvasni! Amikben mondjuk, a Pilis jelenik meg, vagy Pest, vagy Debrecen.” (236.) És máris előttünk egy ragyogó esszé Erdélyi József pilisi tájköltészetéről, Pest „ürügyén” mélyenszántó értékelést olvashatunk Fenyő László lírájáról, Debrecen okán pedig bölcs gondolatsort Gulyás Pál verseiről, és egy kicsit Csokonairól is. De még a szakácsnőtől elorzott *Inyestester* könyve is erről beszél, amely „minden európai látóköre — vagy mondjuk inkább: izléshorizontja — mellett is teljesen magyar könyv. Inkább Krudy Gyula szelleméből lebeg itt valami(„.)” (111–112.)

Az önmagukért beszélő idézetek után talán nem kell hosszasan szólnunk Babits itt is ragyogóan megnyilatkozó szépírói stílusáról. Könyve gyönyörködtető olvasmányélmény, akár a magyar verselésről ír, akár a jó halál kegyelméről, Bergson vallásáról vagy Kosztolányi *Esti Kornéljáról*. Fordulatai mindig meglepnek okosságukkal és igazságukkal. Közülük az egyik legfrappánsabb, amelyet 1923. novemberi rovatában Ady poszthumusz kötetétől olvashatunk, újból megvilágítja az egész gyűjtemény eszmeiségét: „ez a költő mikor már levette kezét az Emberről, még mindig nem tudja levenni kezét a Magyarról.” (43.) — A frappáns megjegyzések gyakran mintha bővérű humoristára vallanának, talán olyan alkatúra, amelyet egy nagyszerű esszé során Karinthyban figyelt meg. E humor példáit már eddig is láttuk. Csupán eggyel szaporítanók őket. Avval, amit Horatiusról mond: „Szatírái inkább csak izléshibákon mosolyognak. Nem »ostorozás« ez, még nem is kikacagás. Így mosolyog a művelt és udvarias ember a sznobon, aki kiissza a szájvizet.” (199–200.) Babits mosolya is többnyire ilyen.

Közérthető, közhasznú könyv a Babitsé, és várakozást kelt többi tanulmányainak megjelentetésére. Tisztesség és dicséret a sajtó alá rendező Belia Györgynek, aki gondos szövegközlésével, jól tájékoztató utószavával, a tanulmányok egy részének korábbi kötetekben történt közléséről is hírt adó jegyzetanyaggal egyaránt segíti a „céhbelit” és a nagyközönséget. A gyűjtemény még elkerülhetetlennek bizonyult hiátusait a jegyzet, a néhány szövegközi kihagyást pedig a ki-pontozás jelzi. A kötet szép kivitelezése, a tipográfia és a kötésterv Haiman György művészi munkája. Am örömmünk osztatlanabb lenne, ha az olvasó ugyanilyen szép kiállításban, de szolidabb áron juthatott volna a könyvhöz. Mert Babits Mihály életműve immár nem a „szellemi inyencek” szűk körének luxusa. És mindinkább azzá kell legyen, amire nagysága, tisztasága által rendeltetett: a nagykorúvá váló nemzet mindennapi kenyérévé.

Melczér Tibor

SZABOLCSI MIKLÓS: A CLOWN MINT A MŰVÉSZ ÖNARCKÉPE

Bp. 1974. Corvina K. 168 l. 50 fekete-fehér és XVI színes képpel

Az ötletek és módszerek rendkívüli gazdagsága és változatossága, aminek szükség-szerű előfeltétele a nagy anyagismeret, valamint az irodalmi és művészeti jelenségek és témák sokoldalú bemutatni-tudása, adja meg talán Szabolcsi Miklós irodalomtörténeti és esszéírói munkásságának legnagyobb

értékét és egyben vonzerejét is. Kifinomult témaérzékenységének kitűnő s még a szerzőt jól ismerő olvasót is meglepő példája a Corvina Kiadó gondozásában megjelent legújabb könyve. A téma és a motívum: „művész, író bohócruhában”, minden izgalmasága ellenére, első pillanatra másodrangúnak